

Modern Arap Edebiyatı'nda Cezaevi Romanı

Adnan Arslan*

Öz

I. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'da kurulan Arap ülkelerinin rejimleri, farklı isimlendirmelere rağmen totaliter bir özellik göstermektedir. Yönetimi elinde bulunduran ya da yönetimde söz sahibi olan kesim içerisinde, ulusal ve uluslararası politikalarında halka hesap verme gibi bir mekanizma gelişmediği için bu ülkelerde, modern demokratik ülkelerde bulunan özgürlükler büyük oranda kısıtlanmıştır. Yönetici konumunda bulunan tabakanın sivil topluma uygulamış olduğu baskılar karşısında, halkın haber alma ve düşünce özgürlüğünün, gözle görülür derecede geri planda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu ülkelerde, Arap entelektüelinin, yapılan hukuk dışı uygulamaları gözler önüne serme adına genel olarak, edebiyatı özellikle de romanı, bir araç olarak gördüğü dikkat çekmektedir. Bu eğilim, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arap dünyasında azımsanmayacak sayıda cezaevi konulu romanların yazılmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modern Arap Edebiyatı, cezaevi, roman, Orta Doğu

Prison Novel in Modern Arabic Literature

Abstract

Although labeled in differently, Arab countries which were found in Middle east after WW2 have totaliterian in nature. There have not been developed any mean of mechanism on accountability within the elits of the countries to public during exercising national or international affairs, consequently liberties exercised in modern countries extremly restricted in these countries. It's very well understood that people's right to be informed and freedom of opinion left far behind due to the high volume of oppression againts the civil society. In these countries considering the literature particularly noval as a tool by arab intellectuals to expose unlawful practices takes high attraction. The tendency caused a lot of novals which have theme of prison to be written within the arap novel after the second half of 20th century.

Keywords: Modern Arabic Literature, prison, novel, Middle East

* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi
(adnanarslan81@hotmail.com)

Giriş

Birçok roman kuramcısına göre romanın görevi hayatı yansıtmaktır.¹ Kişilerle, ilişki içerisinde oldukları diğer kişiler arasında belirli bir zaman diliminde yaşanan olaylar ağını zaman, mekân ve karakterler üzerine inşa ederek kurmaca bir dünyada gerçek dünyaya ayna olmak romandan beklenen en önemli husustur. Gerçek dünyada hayata tadını veren sevgi, özlem, tutku, şefkat gibi olumlu duyguların yanı sıra öfke, kıskançlık, ümitsizlik ve karamsarlık dahi bulunmaktadır. Hayatta bütün bu duygular iç içedir. Sadece sever de yaşamaz insan. Bunun yanında nefret de edebilir. Sadece ümit duymaz insan. Ümitsizlik de onun beklentilerinin, umutlarının bir kenarından sızmaya çalışır.

Ortadoğu'da geçen yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren kurulan Arap ülkelerinde göreceli olarak kısa bir zaman içerisinde bazıları, servet, güç ve iktidar elde etmiştir. Buna karşılık olarak, önemli bir kesim ise elinde iktidar ve güç bulunan elitin haksız ve yanlış buldukları uygulamalarını eleştirmiş, yaşadıkları hayatın daha iyi olabileceği ümidiyle yazılar yazmıştır.

Bu çabalar, gücü elinde bulunduran eliti rahatsız etmiş, ellerinde tuttıkları iktidarın sarsılma endişesi ile bu yazarları cezaevlerine koymuşlardır. Cezaevlerinde yaşayan bu insanların, maruz kalmış oldukları işkence ve haksız uygulamaları dile getirmek için kullanacakları araçlardan biri de roman olmuştur. Bu makale, modern Arap romanında cezaevi konulu romanların içerik ve yapı açısından incelemesini ele alacaktır. Konuya girmeden önce, birinci bölümde Ortadoğu'da bu tür romanların yazılmasına zemin hazırlayan tarihi gelişmelere göz atılacaktır. Daha sonra, bu tür romanların yapısal özelliklerine değinilecektir. Son olarak, cezaevi konulu romanların içeriği incelenecektir.

I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin yenilmesi sonucu Ortadoğu, Osmanlı kontrolünden tamamen çıkmış bulunuyordu. İtilaf Devletlerinden olan İngiltere ve Fransa savaş sonrası Ortadoğu'yu kendi aralarında anlaşmalar yaparak paylaşmışlardı.² Bu ülkeler,

¹ Roland Bourneur-Real Quellet, *Roman Dünyası ve İncelemesi* (çev. Hüseyin Gümüş) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 2.

² İtilaf devletlerinin bölgeyi işgali sonrası kendi aralarında yapmış oldukları Sykes-Picot anlaşmasına göre; Mezopotamya'yı (Irak), Körfez'i ve Filistin'i çevreleyen bölgeleri Büyük Britanya'ya, Suriye ve en doğu kesimleri ise Fransa'ya kalıyordu. Aysel Tekdaş Fildiş, "Günümüzde Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz*, 5 (2013/52), s. 56.

Ortadoğu'da yapmış oldukları işgaller sonrası, işgal ettikleri yerlerde kendi ülkelerindeki yönetim biçimlerine benzer rejimler kuruyorlardı. Ancak daha sonra Arap halklarından gelen isyan hareketleri ve Amerika'nın Ortadoğu'da bu türden işgallere sıcak bakmaması sonucu, bir ara formülde uzlaşma sağlandı. Bu uzlaşmaya göre, bu ülkelerin halkları kendi kendilerini yönetme gücüne sahip oluncaya kadar manda yönetimi denilen geçici bir mekanizma ile yönetilecekti.

Dolayısıyla Modern Ortadoğu, kendi toplumsal dinamiklerinden gelen doğal bir hareketle değil, yapay olarak Fransa ve İngiltere'nin gözetiminde kurulacaktı.

Resmi olarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yirmi iki Arap devleti ve Arap olmayan üç devlet mevcuttur. Bunların içinde doğrudan sömürge ya da himaye geçmişi olmayan Arap olmayan üç devlet (Türkiye, İran, İsrail) ile üç Arap devleti (Suudi Arabistan, Kuzey Yemen ve Umman) bulunmaktadır. Yine buradaki devletlerden Türkiye ve İran hariç hiçbirisinin köklü bir "devlet" geleneği yoktur. Günümüzde de Türkiye, İran ve İsrail dışında kalan bölge devletlerinin -yani Arap dünyasının- hiçbirinin egemenlik, devlet kurumları, siyasal ve ekonomik sistemleri açısından devlet olma niteliklerini tam olarak taşıdıkları söylenemez.³

Siyasal iktidarı elinde tutan ve geçici bir güç olarak algılanan "hükümet"⁴ ile soyut ve devamlılığı olan "devlet"⁵ kavramları şüphesiz birbirinden farklı olguları ifade etmektedir. Ne var ki Ortadoğu Arap Toplulukları temelinde, bu iki olgu arasındaki farkın bulanıklaştığı ve zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir.

³ Erol Kurubaş, "Arap Dünyasında Otoriter Rejimler ve Devrim Dalgası: Değişim Mümkün mü?", *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2011/1) s. 108.

Hükümet sistemi kavramı, kısaca, "devlet içindeki kuvvetlerin dağılımı ve düzenlenişi bakımından anayasal demokrasilerde veya demokratik olmayan rejimlerde uygulanan kural ve kurumlar dizgesinin bütünü" olarak tanımlanmaktadır. Mehmet Parsak, "Parlamentar/Başkanlık/ Yarı Başkanlık Hükümet Sistemlerine Genel Bir Bakış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Hükümet Sistemi", *Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı*, Makale No: 1, Kasım, 2012, s.1.

⁵ "Devlet; bir milletin siyasi yönden örgütlenerek hukuki statü kazanmasıdır." Bk. İhsan Tarakçıoğlu, "Devlet Kavramı", [file:///D:/Downloads/ihsantarakcioglu%20\(1\).pdf](file:///D:/Downloads/ihsantarakcioglu%20(1).pdf). (08.01.2016)

Bunun temel sebeplerinden biri; bu toplumlarda boy gösteren rejimlerin, otoriter bir yapı arz etmesi ve bunun bir sonucu olarak hükümetlerin değişmezliğinin genel bir kural olarak ortaya çıkmasıdır.

Bu toplumlardaki siyasi rejimler geleneksel monarşilerden, askeri ve yarı askeri diktatörlüklere, hanedanlık biçimini almış tek parti yönetimlerine kadar geniş bir yelpazede şekillenmiştir. Ancak hemen hepsinin ortak yönü, derecesi ülkeden ülkeye değişmekle beraber, karakteristik özellikleri itibarıyla otoriter rejimler içerisinde yer almalarıdır.

Otoriter rejimlerde çerçevesini siyasi iktidarın çizdiği sınırlı bir çoğulculuk vardır ve bu sınırlı çoğulculuk içerisinde siyasi iktidar vatandaşına karşı hukuken veya fiilen hesap vermek zorunda değildir. Bu hesap sorulamaz yönetim biçimi, siyasal sistemin halka kapalı olması şeklinde kendini gösterir. Dolayısı ile bu tür rejimler, halkın siyasi hayata katılımını, iktidarlarını sürdürürebilmek adına istemezler.

Bu tür rejimler göstermelik olarak çok partili bir görünümde olabilir. Ancak sistemin işleyişi itibarıyla, hegemonik güce sahip olan bir partinin sürekli olarak seçimleri kazandığı görülmektedir. Dolayısı ile muhalefetin göstermelik olduğu anlaşılmaktadır.

Ortadoğu Arap Toplumlarındaki yönetim biçimleri bu kıstaslar çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu toplumlarda otoriter rejimlerin hâkim olduğunu söylemek mümkündür.⁶

Suudi Arabistan, Katar, Ürdün ve Kuveyt'te hali hazırda monarşi ile yönetim söz konusudur. Birleşik Arap Emirlikleri'nde, herhangi bir temsili kurum bulunmamaktadır. Irak ve Mısır ise bir dönem monarşi ile yönetilmiştir.

Mısır, Lübnan, Yemen ve Irak birer cumhuriyettir.⁷ Lübnan ve Suriye ise kuruldukları andan itibaren cumhuriyet şeklinde örgütlenmiştir. Ancak bu

⁶ Aristo halkın genel çıkarına göre işlemekle birlikte, iktidarın belirli bir grupta olduğu rejime aristokrasi, siyasal rejimin iktidardaki grubun kendi çıkarına göre işlediği rejime ise oligarşi adını vermektedir. Günümüzde geçerli olan tanımlamalarda ise oligarşi kavramı tüm azınlık iktidarına dayalı rejimler için kullanılmaktadır. Hasan Buran, "Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (2009/1), s. 74.

⁷ Irak, bir cumhuriyet olarak isimlendirilmesine rağmen yaklaşık 24 yıl boyunca Saddam Hüseyin tarafından diktatörlük şeklinde yönetilmiştir. Mustafa Aydın ve

cumhuriyetlerde, Batılı anlamda demokratik bir işleyişten söz etmek güçtür. Örneğin, Irak ve Suriye'deki Baas Partisi, askeri ve bürokratik-teknokratik unsurların hâkim olduğu, "kişisel liderlikle" özdeşleşmiştir.⁸

Kuvvetler ayrılığına dayanan ve yukarıda bahsedilen otoriter rejimlerden temel olarak farklılık arz eden bir sistem olan demokraside ise, bireysel hakları güvence altına alan, karar alıcıları vatandaşların çıkarlarını kollayan politikalar oluşturmaya zorlayan ve devlet otoritesinin istismarını kısıtlayan sivil toplumdur. Sivil toplum, ayrıca, müzakere ve uzlaşma kültürünü teşvik ettiği gibi geleceğin liderlerine görüşlerini dile getirme, koalisyon oluşturma ve yönetme becerilerini kazandırır. Geniş halk tabakalarının çıkarlarını gözeten politik partilerin güç kaynağı da sivil toplumdur. Arap dünyasında sivil toplumun güçsüzlüğü, bir ölçüde yakın geçmişte diktatörlerin medyayı baskı altına alarak, entelektüel sorgulamayı suç sayarak, sanatsal dışavurumları kısıtlayarak ve kendi güdümlerine alamadıkları siyasi partileri kapatarak muhalif sesleri susturmasına bağlanabilir.⁹

A. Siyaset-Roman İlişkisi

Ortadoğu'da yer alan Arap ülkelerinde sivil toplumun güçsüzlüğünün romanda kendisini telafi etmeye çalıştığı görülmektedir. Zira bu ülkelerde bağımsız medya kuruluşlarının ve hükümetlerin eleştirisinin özgürce yapılabileceği entelektüel platformların bulunmaması¹⁰ Arap aydınlarını nefes alabilecekleri bir alana doğru yönlendirmiştir. Bu alanın roman olarak kendini gösterdiği anlaşılmaktadır.

Modern Arap romanında geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren ele alınan başlıca konulardan bir tanesi de bu makalenin konusu olan cezaevi

dğr., "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye", *Tepav Ortadoğu Çalışmaları II*, Temmuz 2007, s. 17.

⁸ Demirhan Fahri Erdem-Çiğdem Erdem, "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplumlarının Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-ekonomik Yapısı Üzerinden bir Değerlendirme", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, sayı: 14, s. 215-218.

⁹ Timur Kuran, "Arap Demokrasilerinin Zayıf Temelleri", *Doğu-Batı*, Kasım 2012, s. 92. http://econ.duke.edu/uploads/media_items/timur-kuran-kose.original.pdf. (12.01.2016)

¹⁰ Kai Hafez, "The Role of Media in the Arap World's Transformation Process", s. 326. https://www.unierfurt.de/fileadmin/userdocs/phifak/kommunikationswissenschaft/files/publikationen/hafez/inhalt899_bound_hafez.pdf. (20.01.2016); Ahmed Mady, *Roles and Effects of Media in the Middle East and the United States*, School of Advanced Military Studies, Kansas 2004-2005, s. 18.

hayatıdır. İngilizce *Prison Literature*¹¹ ve Arapça أدب السجن *Edebu's-Sücûn*¹² diye bilinen cezaevi edebiyatı, konularını mahkûmların hapisane hayatını ve onların cezaevi çalışanları ile aralarında olan ilişkileri ele almaktadır. Mahkûmların maruz kalmış oldukları hukuk dışı uygulamalar ve onların cezaevi dışındaki sevdikleri ile olan münasebetleri genel olarak cezaevi konulu edebiyatın genel özelliğidir.

Yukarıda değinildiği gibi, Ortadoğu ülkelerindeki otoriter rejimler bu konunun roman içerisinde yer almasına neden olmuştur. Zaten bu dönemde modern Arap romanında etkisini gittikçe artıran “toplumcu gerçekçi” eğilimin,¹³ kendisine konu olarak cezaevini seçmesi doğal bir devinimin sonucudur. Ana konusu toplum eleştirisi olan toplumcu gerçekçilik, işkence gibi bir toplumsal gerçeği kendine yazınsal malzeme olarak seçmiş ve onu modern ve post modern anlatım teknikleri ile Arap okuyucusuna sunmuştur.¹⁴

11 Ahmet Alver, “Türk Edebiyatında Unutulan Sesler: 12 Eylül 1980 Askeri Darbe Sonrası Türkiye’de Yazılan “Hapishane Edebiyatı”na Analitik Bakış”, *Turkish Studies*, 8/9 (2013), s. 604.

12 Nebil Abdülemîr er-Rabî, “Edebü’s-sücûn, hılale’s-senevâtî’l-hukmî’-d-diktâtüriyyi fi’l-İrâk”, *Evrâk*, (Eylül 2014), s. 4.

13 Muhammad Sıddıq, “The Contemporary Arabic Novel in Perspective”, *World Literary Today*, 60 (1986/2), s. 207. Toplumcu gerçekçiliğin, 18. yüzyılda başlamış ve 19. yüzyılda gelenekselleşmiş roman yazım biçimi olan gerçekçiliğin Marksist yorumlanmasıdır denilebilir. Sınıf çatışmalarının görüldüğü kapitalist, burjuva toplumun gerçekliği ve görünümleridir. Engel’e göre “gerçekçilik, tipik karakterlerin tipik koşullar altında, aslına uygun detaylarla, doğrulanabilir temsildir. Roman ve Gerçekçilik ile ilgili detaylı bilgi için bk. Zekiye Antakyalıoğlu, *Roman Kuramına Giriş*, Sanat ve Kuram Yayınları, İstanbul 2013, s. 41-81; A. Mümtaz İdil, *Gerçeklik ve Roman*, Dayanışma Yayınları, Ankara 1983, s. 12-18.

14 Toplumcu gerçekçilik, Marksist felsefenin edebiyat alanındaki yansıması olduğu için Marksist öğretiden yola çıkarak edebiyatı alt-yapı’nın yansıması ve sınıflar arasındaki mücadelenin aracı sayar. Toplumcu gerçekçilik, Marksizmin, burjuvazinin oluşturduğu kapitalist düzeni reddetmesinin edebiyata aksettmiş şeklini almıştır. Dolayısıyla Marksizm, kapitalizmin karşısına çıkarken kendisine edebiyatta toplumcu gerçekçiliği seçmiş; burjuvazinin karşısına proletaryayı, emekçi sınıfı, geniş halk kitlelerini, çıkarmıştır. Toplumcu gerçekçilik, sınıflar arası ekonomik temelli çatışmalarda emekçi sınıfının, yoksul kesimlerin, geniş halk kitlelerinin sözcülüğünü yapmıştır. Ahmet Demir, “Toplumcu Gerçekçi Objektiften Yansıyan Bir Anadolu Fotoğrafı: Bacayı İndir, Bacayı Kaldır”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5 (2008/1), s. 67.

Bu tür romanlara örnek olarak; Ürdünlü yazar Eymen el-Atûm'un 1990'larda cezaevinde yaşadığı hatıralarından yola çıkarak yazdığı *Yâ sâhibeyi's-sicn* romanı, Fransa'dan Suriye'ye dönüşünde havaalanında tutuklanarak cezaevine konulan ve Suriye cezaevlerinde 13 yılını geçiren Mustafa Halife'nin *el-Gavгаа* romanı, Mısır cezaevlerinde yaşanan trajediyi Arap okura aktaran Sun'ullah İbrahim'in *Şeraf* romanı, Fas Kralı II. Hasan'a düzenlenen bir suikast girişimine karıştığı iddiasıyla 18 yıl hapse mahkûm olan Ahmet el-Merzûkî'nin *Tezmemart* romanı gösterilebilir.

Bu tür romanlara hâkim olan hava genel olarak; korku, ümitsizlik, gerginlik, çekilen acılar ve direniş ruhudur. Çoğu kez otobiyografi ya da hatıra olarak karşımıza çıkan bu romanlar, doğası gereği gerçekçi romanlardır.

Bu tür romanların, kendi halkına karşı suç işleyen gaddar, acımasız rejimlerden bir tür intikam alma duygusuyla yazılmış olduğu anlaşılabilir. Zira görüldüğü kadarıyla bu yazarların elinden, yapılan haksız uygulamalara karşı bir şey gelmemiştir. Bu rejimlerin yaptıkları yanlarına kar kalmıştır. Dolayısıyla bu yazarların, hem kendileri hem de yaşadıkları toplum için bir şeyler yapma adına, en azından yapılan haksızlığı deşifre etme ve bu rejimleri insan hakları ihlali konusunda uluslararası platformlarda zor duruma düşürme, şikâyet etme sadedinde bu romanları kaleme aldıkları görülür.¹⁵

Buradan hareketle, yazılan cezaevi konulu romanların, amacı itibariyle değerlendirilmeye, eleştiriye tabi tutulması daha uygun olacaktır. Zira roman yazarının, bu türden bir roman ile asıl amacının edebiyat olduğunu söylemek zordur. Konu itibariyle amacın; bir ideolojiyi savunmak ya da karşı çıkmak, cezaevi duvarları arkasında gizli kalan bir haksızlığı ve sistematik bir şekilde dönmüş işkenceyi deşifre etmek olduğu açıktır. Dolayısıyla konusu cezaevi hayatı olan bir roman yazarı ister istemez romanında, sanatsal hassasiyetten daha çok, gerçeği olduğu gibi doğrudan aktarmak yoluna

¹⁵ Benzer bir yaklaşım günümüz için Arap Baharı denilen Arap ülkelerinden halk hareketlerini ele alan romanlar içinde geçerlidir. Bu halk hareketlerinin yaşanmış olduğu Ortadoğu Arap ülkelerinde rejimlerin sokağa dökülen halka karşı uygulamış oldukları orantısız güç, yapılan yargısız infazlar, Tunus gibi bazı ülkelerde halk hareketinin olumlu sonuçları gibi konular ekseninde romanlar yazılmaktadır. Amacı hayatı yansıtmak olan romanın, son yıllarda birçok ani gelişmelere sahne olan Ortadoğu'nun siyasal ve sosyal değişiklikleri ve gerçeklerini yakından takip edeceği anlaşılmaktadır.

başvurmaktadır.¹⁶ Bu aktarım tarzı da yazılan bu tür romanlara zaman zaman otobiyografi özelliği vermektedir.

Cezaevi konulu romanların tarihi ve siyasi roman kategorisinde değerlendirilmesi de mümkündür. Zira bu romanların neredeyse tamamı siyasi nedenlerden dolayı cezaevine giren kimselerin hayatını konu almaktadır.¹⁷ Dolayısıyla bu tür romanlar kimi zaman uzun denilebilecek siyasi değerlendirmelere girmektedir. Örneğin Abdurrahman Münif, *el-Ân hünâ eş-Şarku'l-mutavassıt* romanında Ortadoğu'da yer alan Arap rejimlerine karşı sosyalist bakış açısını, cezaevinden çıkan ve hastanede tedavi gören Adil karakteri aracılığıyla aktarmaktadır. Mervân el-Bergûsî ise İsrail cezaevlerinde geçirmiş olduğu yıllarını, otobiyografik roman şeklinde aktarırken, sıklıkla Filistin meselesinde, el-Fetih direniş hareketi lehinde siyasi mesajlar vermektedir. Mısırlı roman yazarı Necîp Kîylânî, *Rihle İlallâh* romanında karakterlerin dili ile dini içerikli birçok konuya değinmiştir.

Cezaevi hayatını konu alan romanlar Arap akademi dünyasının da dikkatini çekmiş ve bu konu üzerine pek çok çalışma yapılmıştır.¹⁸

Burada, bu edebî ürünler roman mı yoksa bir tür otobiyografi midir, şeklinde bir soru akla gelebilir. Bu eserlerin önemli bir kısmı aynı zamanda birer otobiyografik romanlardır. Bilindiği üzere otobiyografik romanlar;

¹⁶ Cezaevi konulu romanların bir kısmının sanatsal açıdan da edebiyat eleştirmenlerinin takdirini toplayan çalışmalar olduğu görülmektedir. Örneğin Abdurrahman Münif'in 1975 yılında yayınlanan *Şarku'l-mutavassıt* romanı en çok okunan ve takdir edilen romanlar arasında yer almaktadır. Münif'in kendisi cezaevinde kalmamıştır. Ancak cezaevi şartları hakkında yapmış olduğu tasvirlerin derinliği, postmodern anlatım tekniklerinin ustaca kullanılmış olması, bu roman hakkında sayıca çok değerlendirmeler yapılmasına neden olmuştur. Roman hakkında yapılan eleştiriler hakkında bk: Zemen Abdi Zeyd, "Kırâatun üslûbiyyetun fî rivâyeti Şarku'l-mutavassıt", Müessesetu'n-nûr, lî's-sekâfeti ve'l-i'lâm, <http://www.alnoor.se/article.asp?id=15916> (23.02.2016); Râid el-Hivârî, "eş-Şarkul'-mütevessıt, el-Hivârü'l-mütemeddin". <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=408847>. (01.03.2016).

¹⁷ Şeref romanında romanın başkahramanı olan Eşref, kendisine cinsel tacizde bulunmak isteyen bir Avusturyalı turisti kasit olmadan öldürmekten dolayı cezaevine girmiştir. Konu itibariyle siyasi değildir.

¹⁸ Konu ile ilgi örnek çalışmalar için bk. Ali Mansûrî, *el-Batalu's-secîn es-siyâsî, fî'r-rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-muâsıra* (Doktora Tezi, Camiatu'l-Hâc el-Hadr), Cezayir 2007.

olayların, kişilerin ve düşüncelerin yazarla birebir ve doğrudan ilişkilendirilebildiği kurgusal metinlerdir.¹⁹

Örneğin, babası Fas Kralı 2. Hasan'a suikast teşebbüsünde bulunduğu iddiasıyla Melike Ufkîr, ailesiyle beraber cezaevine konulmuştur. Yaklaşık 19 yıl cezaevi hayatı yaşadıkdan sonra 1991 yılında serbest kalır. 1996 yılında Fransa'ya göç eder ve bir iki yıl sonra *es-Secîne* adlı romanını yazar. Bu romanda cezaevine girmeden önceki hayatına yer vermiştir. Anne ve babasının hayatından kesitler, sonrasında babasının Fas Kralı'nın sarayına yerleşmesi, saraydaki hayata ait tasvirler, krala yapılan suikast girişimi ve ailenin cezaevine konulmasına kadar olan bölümler romanın yarısını oluşturur. Bundan sonraki bölümler Ufkîr'in cezaevi hayatına dairdir. Diğer cezaevi romanları gibi bunda da cezaevine ait olumsuzluklara dair mekânla ilişkili yoğun tasvirler yapılmaktadır.

Bir kadın tutuklu gözüyle cezaevi hayatına bakmamızı sağlayan bu romanda, yazarının kadın olmasından dolayı olacak, romantizm ağır basmaktadır.²⁰

Kadın yazarlardan bir diğeri de Mısırlı Zeynep Gazâlî'dir. Cemâl Abdünnâsır döneminde kendi ifadesine göre, devlet tarafından kurulan Arap Sosyalizm Birliği'nin kadın kollarına kendi bilgisi olmadan başkan yapılmış ve birliğin faaliyetlerine iştirak etmemiştir. Birlik kendisinden Abdunnâsır'ı havaalanında karşılamak üzere kadınları organize etmesini istemiştir. Kendisi bu tür faaliyetlerin *Müslüman kadına yakışmayacağını* belirtmiş ve bu konuda yardımcı olmayacağını bildirmişti. "Bize neden yardım etmiyorsun?" sorusu üzerine "Ben Ancak Kur'an ve Sünnet'in talimatına uyarım" diyerek tavrını ortaya koymuştu.²¹ Bundan sonra yaşanan tartışmalar ve restleşmeler sonunda Gazâlî, kendisini cezaevinde bulmuştur. Tutuklu kaldığı süre içerisinde cezaevinde yaşadıklarını kaleme alan Gazâlî'nin otobiyografik eseri olan *Eyyâmün min hayâtî*, Mısır cezaevlerinde yaşananlar ve oradaki koşullar hakkında bilgi vermektedir.²²

¹⁹ Mehmet Narlı, "Otobiyografi ve Roman / Otobiyografik Roman Her Roman Otobiyografiktir - Otobiyografik Olan Roman Yoktur", *Turkish Studies* 4 (2009/1), s. 902.

²⁰ Melike Ufkîr, *es-Secîne*, Dârü'l-cedid, Beyrut 1999, s. 144.

²¹ Zeynep el-Gazâlî, *Eyyâmün min hayâtî*, s. 6.

www.ikhwanwiki.com/index.php?...أباممن:حياتي. (07.03.2016)

²² Zeynep el-Gazâlî, 24 numaralı koğuştan başından geçen ilginç bir olaya yer verir. Bu koğuştan girer girmez gardiyanlar odasına köpekleri salarlar. Köpekler Gazâlî'nin üzerine saldırır ve her yerini ısırmağa başlarlar. Gazâlî, Allah'ın isimlerini okuyarak iltica eder, münacatta bulunur. Elbiseleri yırtılmış ve parçalanmıştır.

Aynı şekilde Mustafa Halife'nin *el-Gavgaad'sı* ve Yâsîn el-Hâc Sâlih'in *Bi'l-Halâs Yâ Şebâb'ı* Suriye cezaevlerinde, Semir el-Kantâr'ın *Kıssatı'sı* ve Mervân el-Bergûsî'nin *Elfe yeomin fi zinzâneti'l-infirâdî* romanları da İsrail cezaevlerinde geçirilen günlere dairdir. Bu türden onlarca roman yazılmış ve yazılmaya devam etmektedir.

Otobiyografik yönü ağır basan cezaevi konulu romanlarda yazar, yaşadıklarını önemli ve anlatılmaya değer bulmaktadır.²³ Zira kendisinin bir haksızlığa maruz kaldığını düşünmektedir. Yazar, bir ideal uğruna türlü işkencelere katlanmış ve kendince bir dava için fedakârlık yapmıştır. Bu fedakârlığın unutulup gitmesine razı değildir ve maruz kalmış olduğu haksızlığın, kendisine bu zulmü yapanların yanına kâr kalmasını istememektedir. Görünen odur ki, otobiyografik yönü ağır basan cezaevi konulu romanlarda yazarı roman yazmaya sevk eden şey bu ve buna benzer duygulardır.

Bu tür romanların otobiyografik olması, bir bakıma romana tema olan malzemenin içeriği ile ilişkilidir. Zira cezaevi ortamı, bilindiği üzere ancak suça karışan ve cezaevine konulan kimselere ya da orada görevi olanlara açıktır. Hakkında tutuklama kararı olmayan birinin sadece bilgi edinme maksatlı cezaevine girme imkânı bulunmamaktadır. Cezaevinde vaaz ya da seminer gibi her hangi bir görevi bulunsa bile bu kişi orada yaşanan hakaret, işkence ve olumsuz koşullar gibi gerçeklere vakıf olamayacaktır. Dolayısıyla cezaevi konulu bir romanı kaleme almayı düşünen yazarın, ancak böyle bir hayat tecrübesinin olması koşuluyla gerçeğe uygun bir roman yazması olanaklı görülebilir.

Cezaevi konulu romanların hangi Arap ülkesinde daha fazla yoğunlaştığı sorusunun cevabı ülkede uygulanan rejimle doğrudan ilişkilidir. Örneğin, yazılmış bu türden romanlara baktığımızda çoğunlukla, Suriye başta olmak üzere Irak, Suudi Arabistan ve Fas'ı görmekteyiz. Bu romanların yazarlarının doğal olarak bu ülke sınırları dışında yer alan yayınevlerinde romanlarını bastırdıklarını görürüz. Örneğin; Abdurrahman Münif, Suudi asıllı olmasına rağmen romanlarını Lübnan'da basmıştır. Fas cezaevlerinde ki hayatlarını kaleme alan roman yazarları çoğunlukla Fransa'da romanlarını yazmışlardır.

Birazdan gardiyanlar gelir ve köpekleri çıkarırlar. Ancak fark edilir ki Gazâlî'nin vücudunda hiçbir yara, bere yoktur. Gazâlî bunu, Allah'ın bir muhafazası olarak değerlendirir. Bk. *Eyyâmün min hayâtî*, s. 26.

²³ Narlı, "Otobiyografi ve Roman", s. 903.

Ortadoğu Arap ülkelerinden Lübnan cezaevlerini konu alan bir romana rastlamadık. Bunun bu ülkede ki demokratik özgürlük anlayışı ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

B. Cezaevi Konulu Romanlarda Yapı

Edebi bir eserin temel unsurlarından birisi de yapıdır. Dilin imkânları içinde söze dönüştürülen veya dil elbisesi giydirilen muhtevanın belli bir kalıba ihtiyaç duyacağı muhakkaktır. Yapı, bir anlamda edebi eserin iskeleti olacak; onu dağınıklık ve şekilsizlikten kurtaracaktır. Bu noktaya ulaştığı zaman da edebi eser, temel nitelikleri arasında sayıla gelen "bütünlük" ve "birlik" değerlerini kazanmış olacaktır.²⁴

Didaktik esaslar üzerine inşa edilmemiş olan herhangi bir oyun veya roman, eserin niteliğini ve uyandıracığı etkiyi tayin etmeyi amaçlayan üç unsurdan oluşur: Bunlar, eserde sunulan öz, bu özü ifade eden lengüistik ortam ve bu özü ifade etmek için kullanılan tekniklerdir. Bir roman veya oyunun özü, insan ve insanın tecrübesidir; bu insanlar, birbirleriyle ruh yapılarını değiştirecek şekilde etkileşim içindedir. Dolayısı ile herhangi bir roman veya oyunun yapısının olaylar dizisi (action), karakter ve düşünce gibi unsurlardan yani yazarın, eserini ortaya koyma etkinliğinde kullandığı ham maddeden oluşturulmuş geçici bir sentez olduğunu söyleyebiliriz.²⁵

O halde romanın yapısı; doğrudan yazarın eserini meydana getirirken kullandığı ham madde olan zaman, mekân, olay örgüsü ve bu üçü içerisinde rol alacak karakterler olarak özetlemek mümkündür.

1. Mekân

Mekân, roman kişilerinin kişiliklerinin belirlenmesinde, dönemin ve roman kişilerinin kültürel ve ekonomik yapısını yansıtmada yazarın sanattan beklentileriyle ve sanatsal gücüyle ilgili olarak kendisini belli eder. Aslında mekân, roman kişileri üzerinde fiziksel, toplumsal ve psikolojik olarak fazlasıyla etkilidir. Mekân olayın dili olma özelliği kazanır. Yazar olay ve durum eksenli roman yapısını yansıtırken önemli ölçüde mekânın gücünü kolaylaştırıcı unsur olarak kullanır.²⁶

²⁴ İsmail Çetişli, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 81.

²⁵ Philip Stevick, *Roman Teorisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 128.

²⁶ Mehmet Bakır Şengül, "Romanda Mekân Kavramı" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (2010/11), s. 531.

Konusu cezaevi hayatı olan bu tür Arap romanlarında mekân tasviri doğal olarak cezaevi, hücre, koğuş, banyo olmaktadır. Olayların yaşandığı yerde zaman ağır hareket edeceği için tasvirler mekân üzerine yoğunlaşmaktadır.

Örneğin Ürdünlü yazar Eymen el- Atûm'un *Yâ sâhibeyi's-sicn* romanında, romanın anlatıcısı Ürdün'de siyasi düşüncelerinden dolayı girmiş olduğu cezaevini tasvir etmektedir. Konulduğu koğuş, ilk başta kendisine karanlık gelse de zamanla gözü bu karanlığa alışmış ve içerideki nesnelere daha iyi görmeye başlamıştır.²⁷ Hücrede herhangi bir havalandırma bulunmadığı için içerisi havasızdır.²⁸ Verilen yiyeceklerin görüntüsü iştah kapatıcı ve yetersizdir.²⁹

Hücrenin bu şekilde tasvir edilmesine, Tâhir b. Cellûn'un *Tilke'l-atemetu'l-bâhira* romanında da rastlarız. Bu romanda da romanın anlatıcısının gözünden hücrelerin fiziki tasviri yapılmaktadır. Hücrenin uzunluğu üç, genişliği ise bir buçuk metredir. Yüksekliği ise sadece yaklaşık bir metre altmış santimdir. Ayağa kalktığı zaman başı tavana değecek bir şekilde olduğu için boyunu doğrultacak şekilde ayakta duramamaktadır. Hücrede tuvalet ihtiyacını gidermek için bir delik bırakılmıştır. İdrar ve gaita kokusu hücreye olduğu gibi yayılmaktadır.³⁰

Cezaevi konulu diğer bir roman Mustafa Halife'nin *el-Gavgaa* romanıdır. Mustafa Halife'nin bu romanı, onun Suriye cezaevlerinde geçirdiği 13 yıllık hayatının anlatısıdır. Kendisi bu romanı tamamen gerçeklere bağlı kalarak yazdığını belirtmiştir. Fransa'da Suriye ilgili bir film çekiminden dönerken havaalanında gözaltına alınmış, bir Hristiyan olmasına rağmen *İhvâni Müslimin* hareketi ile ilişkisi bulunduğu iddiasıyla cezaevine konulmuştur.

Romanında cezaevinin içinde yer alan büyük bir meydan tasviri yapılmaktadır. Bu meydan sert bir asfalt ile kaplanmış ve etrafında odalara açılan yollar bulunmakta idi. Odaların kapıları numaralandırılmıştı.³¹

Kendilerine cezaevinde verilen ekmek, hayatlarını ancak idame edecek kadar bir kaloriye sahipti. Besin değeri çok az olan gıdalarla yaşıyorlardı.

²⁷ Eymen el-Atûm, *Yâ sâhibeyi's-sicn*, el-Müessetü'l-Arabiyye lî'd-dirâse ve'n-neşr, Beyrut 2013, s. 23.

²⁸ Atûm, *Yâ sâhibeyi's-sicn*, s.27.

²⁹ Atûm, *Yâ sâhibeyi's-sicn*, s.29.

³⁰ Tâhir b. Cellûn, *Tilke'l-utmetu'l-bâhira*, Dârü's-sâki, Beyrut 2001, s. 9.

³¹ Mustafa Halife, *el-Gavgaa*, s. 17.

<http://www.achr.eu/%D8%A7%D9%84%D9%82%D9%88%D9%82%D8%B9%D8%A9.pdf>. (01.01.2016)

Tatsız, kalın, sert ve araba tekerleğine benzeyen ekmeğe, iştah açmaktan uzak görünüyordu.³²

Sadece cezaevleri ve koşullar hakkında değil, aynı zamanda cezaevinin bulunduğu mekân hakkında da bilgiler verilmektedir. *Tilke'l-atemetu'l-bâhira*'da olayların yaşandığı cezaevi anlaşıldığı kadarıyla, kum tepelerinin bulunduğu bir çölde yer almaktadır. Bu vesile ile yazar bizlere mekân olarak, çöl tasvirleri yapmaktadır.³³

Türkî el-Hamed'in, *Atyâfu'l-ezikkati'l-mehcûra* romanı Suudi Arabistan'daki cezaevlerine değinmektedir. Bu romanda da mekân tasvirinin koşullar ve cezaevlerinin fiziki şartlarına odaklandığını görürüz. Çok büyük bir alanın sonunda geniş bir merdiven yer almaktadır. Bu salonun iki tarafında da çelikten parmaklıkları olan hücreler vardır. Parmaklıkların ardından sönük bir ışık, içeriye doğru yayılır.³⁴

Cezaevi konulu romanlarda genel olarak mekâna dair benzer yaklaşımlar sergilenmektedir. Yapılan haksız uygulamaları gözler önüne serme amacı doğrultusunda mekân; pis, havasız, idrar ve kan kokulu, dar, karanlık ve böcek, fare ve sıçanlarla dolu³⁵ vb. olarak tasvir edilmektedir.

2. Karakterler

Cezaevi konulu Arap romanında bakış açısı çoğu zaman, birinci tekil şahıstır. Anlatıcının birinci tekil şahıs olması, bu tür romanlarda yazarın amacı ile örtüşmektedir. Zira roman, yazarın kendini ifade etme alanıdır. Mahrum kalınmış ifade özgürlüğü, bu türden romanlar ile geri alınmak istenmektedir. Rejim ve rejim unsurlarının roman üzerinden eleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bunu yaparken yazar, doğal olarak gerçek hayatta siyasi baskılardan dolayı söyleyemediği gerçekleri dile getirmek isteyecektir. Kendisine veya yaşadığı topluma karşı yapılmış işkence ya da yargısız infaz gibi hukuk dışı uygulamaları deşifre etmek isteyen yazarın anlatıda birinci tekil şahıs kullanmış olması amaca uygundur.

Olayın başkahramanı çoğunlukla siyasi sebeplerden dolayı cezaevine girmiş bir Arap entelektüelidir. Bu *Yâ sâhibeyi's-sicn* romanında olduğu gibi bir şair, *Şarku'l-Mutavassıt* romanında olduğu gibi akademisyen ya da *el-Ân hünâ Şarku'l-Mutavassıt* romanında görüldüğü gibi siyasi bir aktivist ve parti

³² Tâhir b. Cellûn, *Tilke'l-utmetu'l-bâhira*, s. 45.

³³ Tâhir b. Cellûn, *Tilke'l-atemetu'l-bâhira*, s. 18.

³⁴ Türkî el-Hamed, *Atyâfu'l-ezikkati'l-mehcûra*, Darü's-sâkî, Beyrut 2002, s. 18.

³⁵ Melike Ufkîr, *es-Secîne*, s. 209.

üyesidir. Arap ülkelerinde yaşanan gerçeğe uygun olarak, karakterlerin sıradan insanlar olmayıp, toplumun saygı duyduğu, gerçekleri dile getirme misyonu olduğu düşünülen aydın insanlardır.

Bu karakterler genel olarak, sebatkâr kimselerdir. Hapishane içerisinde asil, kararlı, başı dik, onurlu ve sabırlı olmak bu karakterlerin genel özelliği olarak karşımıza çıkar. *Tilke'l-atemetu'l-bâhira* romanında anlatıcı, dayanıklı, direnişçi ve sabırlı bir karaktere sahiptir.³⁶ Bu özelliklerinin ön olana çıkarılabilmesi için bir çatışma ortamı gerekecektir. Bu ihtiyacı da hasım karakterler karşılamaktadır. Bunlar da doğal olarak cezaevindeki gardiyanlar ve başgardiyanlar olmaktadır.

Hapishane içerisindeki arkadaşlıklar, genel olarak bu tür romanlarda yer alır. Hikâyenin başkahramanının yanı sıra onun rolünü oynamasına, onu ve onun başından geçenleri daha iyi anlatabilme adına yardımcı ve hasım karakterler yer almaktadır. Bir romanın yapısı açısından zaten olması gereken bu unsurlardan farklı olarak, hasım karakterler çoğu zaman doğal olarak cezaevinde çalışan gardiyanlar, müdür ve arkadaşlarını ispiyonlayan karakteri bozuk tiplerden oluşmaktadır

Örneğin, *Yâ sâhibeyi's-sicn* romanında başkahramanın cezaevine girer girmez onu hemen alaylı bir üslupla karşılayan ve onun cezaevinde tutuklu kalmasından memnun olduğu anlaşılan gardiyanlar kendini hemen göstermektedir.³⁷

el-Ân hünâ Şarku'l-Mutavasit merraten uhrâ romanında başgardiyan eş-Şehîrî'nin çirkin davranışları ve savurmuş olduğu küfürler ile Tali'in ne kadar sabırlı ve azimli olduğunu anlayabiliyoruz.

Mısırlı ünlü romancı Necîb Kılânî'nin *Rihletün ilallâh* romanında, Mısır cezaevlerinde 70'li yılların başlarında özellikle *İhvanı Müslimîn* mensuplarının maruz kalmış olduğu işkenceli günler ele alınmaktadır. Romanın başkahramanlarından olan Atveh el-Melvânî, hapishane müdürüdür. Roman bu karakterin, kendini ne kadar beğendiğini, kibirli, gururlu ve acımasız olduğunu anlatarak başlar.³⁸ Bunun karşısında çatışma ve aksiyon olabilmesi için Hasım kahraman (antagoniste) çıkması gerekecektir ki³⁹ bu da Mahmûd Sakr'dır.

³⁶ Tâhir b. Cellûn, *Tilke'l-atemetu'l-bâhira*, s. 32.

³⁷ Atûm, *Yâ sâhibeyi's-sicn*, s. 22.

³⁸ Necîb Kılânî, *Rihletün ilallâh*, Daru's-sahve, Kahire 2012, s. 4.

³⁹ Roland Bourneur-Real Quillet, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, s. 153.

Kılânî burada, Melvânî karakterinin bir yönüne dikkat çeker. Melvânî, cezaevinde görevini yerine getirirken son derece gaddar ve kibirli olmasına rağmen, arkadaşları ve onların aileleri yanında gayet kibar ve tatlı dilli bir insan olarak bilinirdi. Roman, bu karakter üzerinden o dönem yönetici konumunda olan elit hakkında psikanalitik bir değerlendirme yapmaktadır. Bu elit, çoğu zaman kendini çok önemli ve özel hisseden, kendini her zaman haklı bulan ve güçlü aynı zamanda da kusursuz olduğuna inanan kimselerden oluşmaktadır.⁴⁰ Narsist bir karaktere sahip olduğu anlaşılan bu kesime, otoriter Arap rejimleri ihtiyaç duymaktadır. Zira bu derece zulüm ve haksızlığı ancak narsist ve sadist kişiliğe sahip olanlar yapabilecektir.

Buradan hareketle *Edebu's-Sucûn* başlığı altında değerlendirilebilecek romanlarda geçen hasım karakterlerin en baskın özelliklerinin pikanalitik çözümlemesi karakter seçiminde nelerin öne çıktığını anlama konusunda faydalı olacaktır.

Kötüye kullanmak, acı çektirmek ve insanları denetlemekten zevk almak şeklinde kendini gösteren bu sadistlik kişilik bozukluğu⁴¹ cezaevi konulu romanlarda sıklıkla yerini almaktadır. Bu tip bir karaktere sahip olanlar doğal olarak cezaevinde çalışan gardiyanlardır. Bunlar işkence yapmaktan zevk alan, tutukluların acı çekmesinden haz duyan kimselerdir. *Şarku'l-Mütevessit'* da Nuri, *el-Ân hünâ Şarku'l-Mutavassit merraten uhra'* da eş-Şehîrî, *Rihletün ilallâh'* da Melvânî hep sadist kişiliğe sahip karakterlerdir. İşkenceye dair olan başlık altında işlenen tüm işkencelerde bu tip kişilik bozukluğu öne çıkartılmaktadır.

3. Zaman

Zaman, insanoğlunun bütün varlık eylemlerini içine alan bir kavramdır. İnsan, kültür, süre ve dil boyutlarıyla zamanın içindedir. Hem gerçek, hem de kurmaca dünyada ait olunan sosyal çevre, yaşanan geçmiş, yaşanılması planlanan gelecek zaman içinde yansır.⁴²

Cezaevi konulu romanlarda zamanın ağır ilerlediği görülmektedir. Bunun sebebi olarak mekânın darlığı gösterilebilir. Zira olaylar, geniş bir coğrafyada

⁴⁰ Mehmet Kerem Doksat, "Kişilik Bozuklukları", *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi*, No: 62, (Mart 2008), s. 251.

⁴¹ Selçuk Aslan, "Kişilik, Huy ve Psikopatoloji, Psikiyatride Derlemeler", *Psikiyatride Derlemeler Olgular ve Varsayımlar (RCHP)*, 1-2 (2008), s. 35.

⁴² Lan Watt-Roland Barthes, *Roman ve Gerçek Etkisi*, Donkişot Yayınları, İstanbul 2002, s. 32.

değil küçük bir cezaevinde hatta çok küçük bir hücrede yaşanmaktadır. Dolayısıyla reel zaman ağır ve geçmişten geleceğe doğru normal ilerleyecek ama kahramanın zihninde ileri ve geri gitmeler yaşanacaktır.

Modern anlatı tekniklerinden biri olan geriye dönüş (flashback) tekniğinin kullanılmış olmasıyla, bu türden romanların ağır ilerleyen zaman problemi aşılmış olmaktadır. Okuyucu roman kahramanın iç dünyasında yapmış olduğu zamanda yolculuklar ile kahramanın cezaevi öncesi hayatına gider ya da cezaevi sonrası kurmuş olduğu hayaller dünyasında dolaşır. Dolayısıyla anlatıda zaman açısından meydana gelecek bıkkınlık giderilmiş olmaktadır.

Olayların yaşandığı gerçek zamana işaret edilmesi açısından cezaevi konulu romanların birbirinden farklı tutumlar izlediği görülür. Örneğin, *Yâ sâhibeyi's-sicn* romanında olayların yaşandığı zamana ilişkin kesin bir tarih verilmiştir. "Bugün Cumartesi. 07.09.1996. Saat sabah 10:00."⁴³ Tahir b. Cellûn'un *Tilke'l-atemetu'l-bâhira* romanında da olayın yaşandığı tarihe kesin olarak değinilmiştir. "1971 Ağustos, aynı şartlarda devam etmekte idi."⁴⁴ Yine Necîb Kîylânî'nin *Rihletün ilallâh* romanında olayların yaşandığı cezaevinin müdürünün orduya katılma tarihi olan 1948 yılı tam olarak verilmiştir.⁴⁵

Hâlbuki Abdurrahman Münif'in cezaevi konulu romanlarında gerçek zamana işaret edilmediğini görürüz. Zamanla ilgili müphemlik onun romanlarının çoğunda söz konusudur. Gerçek zamana işaret etmeme konusunda ısrarlı olan Münif'in bu tavrının yaşamış olduğu ülkenin ifade özgürlüğüne yaklaşımı ile alakalı olduğu düşünülebilir.⁴⁶ Zira Münif, bu

⁴³ Atûm, *Yâ sâhibeyi's-sicn*, s. 30.

⁴⁴ Tâhir b. Cellûn, *Tilke'l-atemetu'l-bâhira*, s. 29.

⁴⁵ Necîb Kîylânî, *Rihletün ilallâh*, s. 7.

⁴⁶ Abdurrahman Münif'in romanlarında gerçek zaman işaret etmemesi onun modern anlatım tekniklerini kullanması ile ilişkili olduğu söylenebilir. Çünkü Modernist romanda değişime en çok uğrayan öğelerin başında zaman algısı gelmektedir. Romancı, zamanı, bireyin iç dünyasına, belleğine veya bilincine taşıyarak bu kavrama yeni bir boyut katmıştır. Çağdaş romanda işlenen konuya ve bireyin karmaşık ruh haline göre zamanın kullanımı değişime uğramıştır. Zaman, kimi romanda süre kısaltılarak geriye döndürme biçiminde kullanılmış, bir hayatlık yaşantı bir güne veya birkaç saate indirgenmiş, kimi romanda "bir gün, birkaç gün, o gün" gibi kesinlik ifade etmeyen belirteçlerle genişletilmiş ve belirsizleştirilmiş, kimi romanda da zaman katmanlarını iç içe geçirme gibi kullanımlar görülmüştür. Modernist romanda zaman algısı hakkında detay için

romanlarını yazdığı tarihlerde Suriye'de yaşıyordu. Suriye'de o tarihlerde yönetimde olan Baas Partisinin baskılarından çekinmiş olduğu için gerçek zamana ve gerçek mekâna işaret etmemiş olduğu düşünülebilir. Oysaki Suriye'nin komşusu olan Ürdün'de monarşi olmasına karşılık Suriye'ye oranla özgürlükler bağlamında daha serbest bir ülkede⁴⁷ yazar olan Eymen el-Atûm, romanında gerçek mekân ve zamana yer vermektedir.

Bu açıdan cezaevi konulu romanlarda gerçek zamana işaret etme konusunun o ülkenin siyasal rejiminin özgürlük anlayışı ile doğrudan ilişkisi olduğu söylenebilir. Bunu teyit eden diğer bir örnek de Tâhir b. Cellûn'un *Tilke'l-atemetu'l-bâhira* adlı romanıdır. Bu roman 2000 yılında Fransızca kaleme alınmış ve iki yıl sonra Arapçaya tercüme yapılmıştır. Bu romanda gerçek zaman ve mekâna işaret edildiği görülmektedir. Fas'ın Arap baharı denilen kitlesel halk hareketlerinden en az etkilenen ve bu olayların en sakin geçtiği ülkelerden biri olduğu söylenmektedir. Konu ile ilgili yapılan araştırmalara göre Fas, her ne kadar monarşik bir yapı ile yönetiliyor olsa da ülkede temel hak ve özgürlükler konusunda önemli adımlar atılmıştır.⁴⁸ Bu atılan adımlar çerçevesinde bakıldığında Cellûn'un gerçek ve zaman ve mekâna işaret edebilme cesaretinin sebebi anlaşılabilir.

Gerçek zamanın verildiği cezaevi konulu ünlü romanlardan *Şeraf*, 1990'lı yılların Mısır'ını ele almaktadır. Romanın başkahramanı olan Eşref 1974 yılında dünyaya gelmiştir. Kendisi gençlik yıllarında Avusturyalı bir turist ile Kahire sokaklarında tanışmıştı. Bu turist kendisini evine davet etmiş ve evinde kendisine cinsel tacizde bulunmak istemiştir. Eşref, buna güç kullanarak karşılık vermiş, kafasına bir nesneyle vurarak onu öldürmüş ve sonrasında cezaevine girmişti. Bu roman da bize Mısır cezaevlerinde uygulanan vahşice işkence yöntemleri hakkında tasvirler yapmaktadır.

bk. Nilay Işıksalan, "Postmodern Öğreti ve Bir Postmodern Roman Çözümlemesi: Kara Kitap/ Orhan Pamuk", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2007,2).

⁴⁷ Mohamed A.A. Abu-Rumman, *Ürdün'de 1989-2005 Arası Demokratik Dönüşüm*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Ankara 2009, s. 258.

⁴⁸ Neslihan Temelat, "Fas: Arap Baharının İstisnası mı?", *Yasama Dergisi*, 23 (2013), s. 97. http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi23/80-100.pdf. (04.03.2016)

4. Anlatım Tekniği Olarak Monologlar

Monolog, bir kişinin, karşısındaki insana veya insanlara konuşma fırsatı vermeksizin, tek taraflı ve uzun bir biçimde, sesli olarak konuşmasıdır.⁴⁹ Cezaevi konulu romanlarda en baskın olan anlatım tekniğinin monologlar olduğu söylemek mümkündür. Bunun nedeni açıktır. Zira olayın kahramanı siyasi nedenlerden dolayı cezaevine konulmuş bir mahkûmdur. Konuşacak pek kimsesi olmayan bu kahramanın söyleyeceği çok şeyler bulunacaktır. Haksızlığa maruz kalmış, sorgusuz, soruşturma yapılmadan hapse konulmuş bir tutukludur. İçinde kendisine yapılan bu haksızlığı şikâyet edecek her hangi bir arkadaşı ya da yakını olmadığı için doğal olarak kendi iç dünyasına dönecektir. Bunun karşılığı ise romanda anlatı tekniklerinden biri olan monologdur.

*Yâ sâhibeyi's-sicn'*de romanın anlatıcısı cezaevinden asker nezaretinde çıkarılıp başka bir yere askeri araçla sevk edilirken yolda kendi kendine konuşmaktadır. Onun dikkatini çeken konu, dışarıda gezen dolaşan hiç kimsenin umurunda olmayışıdır. Bu durum onu derinden sarmış gibi görünmektedir. İnsanlar hayatını idame edebilmek için ekmek derdine düşmüş. Onun gibi bir şairin, yazmış olduğu şiirden dolayı tutuklanmış olması onun gözünde kimin umurundadır? Yaşamış olduğu bu duygu derinliğini onun monoloğundan anlamaktayız.⁵⁰

Şarku'l-Mutavassıt romanında başkahraman olan Recep, Avrupa'ya doğru gemide seyahat ederken kendi kendine cezaevi hatıralarını düşünür. Orada maruz kaldığı işkenceli sorgulamaları hatırlar. Kendisine bir başkası hakkında sorguda buldukları zamanı hatırlar. Orada suskun kalışına kızmaktadır. Recep'in duyguları monolog tekniği ile tasvir edilmektedir:

“Onlara bir şey de Recep! Yalan söyle onlara. Hayır! Hiçbir şey söylemeyeceğim. Bu arada bağıyorum. Yüzüm iyice kan dolmuş. Sanki gözlerim yerinden çıkacakmış gibi oluyor. Bana kendi hakkımda sorular sorun ey it oğlu itler!”⁵¹

⁴⁹ Ahmet Mocan, “Yalnızız” da Anlatım Teknikleri”, *Turkish Studies*, 7 (2012/3), s. 1837.

⁵⁰ Atûm, *Yâ sâhibeyi's-sicn*, s. 31.

⁵¹ Abdurrahman Münif, *Şarku'l-mutavassıt*, s. 81.

C. Cezaevi Romanlarında İçerik

Bu tür romanların içeriği çoğu zaman birbirine yakınlık arz etmektedir. Adından anlaşılacağı üzere asıl konu, cezaevine yaşananlardır. Romanın başkahramanı haksızlığa uğramış olduğunu düşünen bir mağdurdur. Yapılan tasvirlerin tamamının bu mağduriyete vurgu yapma amaçlı olduğu görülür. Eğer romanın yazarı herhangi bir ideoloji sahibi ise, cezaevinde yaşananlar bu ideolojinin haklılığını ve bu ideolojiye karşı çıkanların haksızlığını öne çıkaracak şekilde kurgulanmıştır. Doğrudan anlatım ya da rapor anlatım tekniğinin hâkim olduğu bu tür romanlarda işkence olgusunun sahneleme yöntemi ile anlatıldığı görülür. Burada cezaevi konulu romanların çoğunlukla üzerinde durduğu konulara değinilecektir.

1. Hakaretler

Cezaevi konulu romanların en çok üzerinde durduğu konulardan biri, cezaevi çalışanlarının, mahkûmlara karşı kullanmış oldukları küfür derecesine varan hakaretlerdir. Bu aşağılayıcı davranışların insan onurunu rencide ettiği açıktır. Roman yazarları cezaevinin bu yönüne sıklıkla vurgu yapmışlardır. Cezaevi çalışanları, eğer sağlam bir karaktere sahip değilse bu tür davranışların kendisinden beklenmesi gayet normaldir. Zira karşılarında ellerine düşmüş, kendini savunamayacak mahkûmlar topluluğu bulunmaktadır. Eğer mahkûmlar siyasi sebeplerden dolayı tutuklanmış kimseler ise bu durumda rejimlerin desteğini de arkasında hisseden gardiyanlar kendi iç dünyalarında taşımış oldukları alçak duyguların kolaylıkla tatmini yönüne gidebilmektedir. Anlaşılan cezaevi ortamı, bu seviyede ki insanların gerçek karakterini ortaya koydukları yerdir. Romanın yazarı, okuyucusunun bunu anlamasını beklemektedir.

Örneğin *el-Kerâdîb* romanında olayın kahramanlarından biri olan Hişam İbrahim el-Abir'den, bir memur, cezaevine girmeden önce eşyalarını teslim alacaktı. Bu arada aralarında bir diyalog yaşanır. Hişam memurun ne sorduğunu anlamaz. Memur kızarak "sen Arapça bilmiyor musun eşek?" diyerek hakaret eder ve şöyle der: "Verdiğin şeyleri çıkarken geri alacaksın.. Ama çıkarsan!"⁵² Yine aynı memur, "salak mısın, aptal mısın" şeklinde hakaret etmiştir.⁵³

Mısırlı İslami yazarlardan Necip Kılânî'nin de *Leyl ve Gadbân* adlı romanının konusu cezaevi hayatıdır. Cezaevinde yönetim aleyhinde bir

⁵² Türkî el-Hamed, *Atyâfu'l-ezikkati'l-mehcûra*, s. 14.

⁵³ Türkî el-Hamed, *Atyâfu'l-ezikkati'l-mehcûra*, s. 15.

gösteri düzenlendiği sırada müdür, tutukluların karşısına geçerek, “ey köpekler” “ey pislik” şeklinde hakaretler ediyorlardı.⁵⁴

Bu tür romanların en belirgin özelliği olarak hakaret dolu ifadeler yer vermesi, aslında bir bakıma romanda olması gereken aksiyon ve çatışmayı öne çıkarma amacını gütmektedir. Roman okuyucusu, hasım karakterin hakaret dolu bu ifadelerini gördükçe romanın başkahramanına karşı sempati duymaya başlayacak, ona acıyacak ve sonunu merak edecektir.

Cezaevi konulu romanlarda ara sıra küfürlü ifadeler yer verildiği de görülür. Görevi, hayatı ve hayatın gerçeklerini yansıtmak olan romanın, cezaevindeki acımasız, seviyesiz gardiyanların ahlaki gerçekliğini yansıtmaya adına bu tür ifadeler yer vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Makalenin giriş kısmında değinildiği gibi, bu tür cezaevi konulu romanlarda amaç, yazarın rejimi tüm çirkinliği ile deşifre etmektir. Roman yazarı ya kendi bizzat yaşamış olduğu ya da halkının geçirmiş olduğu cezaevi tecrübesini yazıya geçirerek, tarihi bir belge niteliğinde ve gelecek kuşaklara, yapılan barbarca uygulamaları aktarmak, şikâyet etmek istemektedir. Dolayısıyla hapisshanedeki sarf edilen bu küfürlü ifadeler yer verilmesi roman yazarının amacı açısından uyum arz etmektedir. Romancı burada, bu ifadelerin toplumun genel ahlak kabulüne uygun olup olmamasına önem vermemiştir.

Örneğin, Suudi Arabistanlı yazar Türki b. El-Hamed’in cezaevi konulu romanında gardiyanlardan birinin, romanın kahramanlarından biri olan Raşid’e oro.pu çocuğu diyerek, annesinin ismini ağzına alarak küfürler ettiği görülmüştür.⁵⁵

Abdurrahman Münif’in ünlü *Şarku’l-Mutavassıt* romanında romanın iki başkahramanından biri olan Recep işkence gördüğü esnada gardiyan “kahpe çocuğu”, “genelev çocuğu”⁵⁶ şeklinde küfürler sarf ediyordu.⁵⁷

Yine Münif’e ait olan *el-Ân hünâ Şarku’l-Mutavassıt* romanında işkence gören Tali’, aynı zamanda küfürlere de maruz kalıyordu. Ona işkence uygulayan başgardiyan eş-Şehîri, oro.pu çocuğu⁵⁸ diyerek küfürler sarf ediyordu.

⁵⁴ Necib Kılânî, *Leyl ve gadbân*, Müessesetü’r-risâle, Beyrut 1993, s. 106.

⁵⁵ Türkî el-Hamed, *Atyâfu’l-ezikkati’l-mehcûra*, s. 92,93.

⁵⁶ Abdurrahman Münif, *Şarku’l-mutevessıt*, el-Müessesetü’l-Arabiyye li’-diraseti ve’-neşr, Beyrut 1986, s. 157.

⁵⁷ Münif, *Şarku’l-mutevessıt*, s. 102.

⁵⁸ Abdurrahman Münif, *el-Ân hünâ eş-Şarku’l-mutavassıt*, el-Müessesetü’l-Arabiyye li’-dirase ve’-neşr, Beyrut 1991, s. 160.

Kimi zaman cezaevi romanında yer alan küfürlü ifadelerin yazar ya da yayınevi tarafından sansürlendiği görülmür. Örneğin, cezaevi konulu romanların ilk akla gelen isimlerinden *Tezmemart* romanında “kim bu gülen kahpe çocuğu” şeklinde ki küfürlü ifade metinde “kah...” olarak yazılmıştır.⁵⁹

Benzer örneğe, *Şarku'l-Mutavassıt* romanında da rastlarız. Gardiyan Recep'e “Kimsin sen ey...” diyerek küfür etmiştir. Burada küfürlü ifadeye sansür uygulanmış, dipnotta bunun çok çirkin bir ifade olduğuna dair not düşülmüştür.⁶⁰ Bu tür sansürlerin yazar mı yoksa yayınevi tarafından mı yapıldığı belli değildir. Ancak kanaatimize göre, bu tür ifadeler yayınevi tarafından sansürlenmiştir. Çünkü romanın diğer kısımlarında sansürlenmesi gereken derecede küfürler yer almaktadır. Bunların gözden kaçmış olması olasıdır.

2. Uykusuzluk

Bu türden romanlarda sıklıkla dikkat çekilen diğer bir konu, kahramanın uyku sorunu yaşamasıdır. Araştırdığımız romanların birçoğunda, kahramanların gece geçirmiş oldukları sıkıntıları dile getirmiştir. Gündüz gardiyanların işkence ve hakaretlerine maruz kalan bu kahramanlar gece de rahat bir uyku çekemiyor ve uykusuz kalıyorlardı. Uyusalar da gece sık sık uyanıyorlar hatta kâbus görüyorlardı. Uykusuzluk ve kâbuslar bu türden romanlarda çoklukla yer almıştır. Türkî'nin *el-Kerâdîb'*inde Raşit geceleri uyuyamıyordu.⁶¹ Abdurrahman Münîf'in *el-Ân hünâ Şarku'l-Mutavassıt'*ında Tâlî'nin cezaevinde en çok istediği ve ihtiyaç duyduğu şey olan uykuya, üç gün geçmesine rağmen kavuşamamıştı.⁶² Zeynep Gazâlî de aynı şekilde hücrelerinde uykusuzluk sorunu yaşıyor sanki çivilerin üzerinde yatıyormuş gibi yatağında rahatsızlık duyuyordu.⁶³

Melike Ufkîr, cezaevine yaşamış olduğu uykusuzluk sorununa dair bir başlık açmıştır. Bu başlık altında, cezaevine girmeden geceleri kurmuş olduğu hayallere yer verir. Ancak cezaevinde geceler artık onun için ıstıraplı

⁵⁹ Ahmed el-Merzûkî, *Tezmemart ez-zinzâne rakam 10*, el-Merkezu's-sekafeti'l-Arabiyye, Fas 2012, s. 233.

⁶⁰ Abdurrahman Münîf, *Şarku'l-mutevessıt*, s. 81.

⁶¹ Türkî el-Hamed, *Atyâfu'l-ezikkati'l-mehcûra*, s. 20.

⁶² Abdurrahman Münîf, *el-Ân hünâ eş-Şarku'l-mutavassıt*, s. 202.

⁶³ Zeynep Gazâlî, *Eyyâmün min hayâtî*, s. 43.

bir hal almıştır. Gece vakti onun için acılar ve korkular getiriyordu. Kabus görme korkusu onu rahatsız ediyordu.⁶⁴

3. Siyasi Mesajlar

Bu tür romanlarda kahramanlara uzun bir süre ayrıldığı için, bu kahramanların siyasi düşüncelerine yoğun bir şekilde yer verilmektedir. Bu yoğunluk romandan romana değişiklik arz etmektedir. Yazar, Abdurrahman Münif, Yûsuf İdrîs ve Türkî el-Hamed’de olduğu gibi siyasi yönü ağırlıklı ise, bu romanlarda sıklıkla siyasi mesaj içerikli diyaloglara rastlamak mümkündür. Mesela Türkî, romanının bir kısmında Baas Partisi ile komünistler arasında olan fikir ayrılığına dair bir diyaloga yer vermiştir.⁶⁵ Yine aynı romanın ilerleyen safhalarında Marksistlerin dine bakışına yer vermiştir.⁶⁶ Münif’e ait *el-Ân hünâ Şarku’l-Mutavassıt* romanında Tali’ karakterinin dilinden siyasal İslam aleyhinde mesajlar vermektedir.⁶⁷

4. İşkence

Cezaevi konulu romanlarda en çok öne çıkan diğer bir konu ise işkencelerdir. Hemen hemen hepsinde az çok işkence sahnelerine rastlamak mümkündür. Zaten yazarın amacı, büyük ölçüde bu yapılan vahşice uygulamaları öncelikli olarak Arap okura, oradan da tüm dünya okuruna aktarmaktır. Romanda önemli bir unsur kabul edilen aksiyon, bu türden işkence sahneleri ile zirveye çıkmaktadır. Romancı, dış dünyaya oranla küçük bir mekân olan cezaevinde, ancak bu tür sahnelerle romana duygusal derinlik verebilmektedir. Dolayısıyla sanatsal olarak da “işkence” romana canlılık ve hareket kazandırmaktadır.

Romanın yapısal özelliklerinden biri olan “olay örgüsü” belirli güçlerin etkisiyle, “hareket” ve “değişme” temel kavramlarına dayanmaktadır.⁶⁸ “Hareket ve değişme” ancak karşıt güçlerin bir araya gelmesiyle anlam kazanacaktır. Sonuç olarak bu türden işkence sahneleri romanda yer alan iki karşıt güç yani iyi ve kötüyü karşı karşıya getirme açısından zirve kabul edilebilir. İşkencenin tasvir edildiği yerlerde ilginç uygulamalar görülmektedir. Yazar, hayal gücünü kullanarak türlü türlü işkence

⁶⁴ Melike Ufkîr, *es-Secîne*, s. 221.

⁶⁵ Türkî el-Hamed, *Atyâfu’l-ezikkati’l-mehcûra*, s. 46.

⁶⁶ Türkî el-Hamed, *Atyâfu’l-ezikkati’l-mehcûra*, s. 54.

⁶⁷ Münif, *el-Ân hünâ eş-Şarku’l-mütevessıt*, s. 254.

⁶⁸ Roland Bourneur- Real Quellet, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, s. 37.

sahnelerine romanda yer vermektedir. Bütün bu işkenceler, siyasi bağlantısı olduğunu düşündükleri tutukluların örgüt hakkında bildiklerini itiraf etmeleri amacıyla yapılmaktadır.

Nebîl Selmân'ın 1972 yılında yayımlanan *es-Sicn* romanında türlü türlü işkenceler sahnelenmiştir. Romanın kahramanı olan Vehb'i gardiyanlar alır, yere yatırır ve ayağını kafasına koyarlar. Buldukları bir otomobil tekerleğinin içine onu sokarlar. Tekerleği yerde yuvarlayarak kafasının oraya buraya çarpması sağlanır. Daha sonra ellerine aldıkları demir çubuklarla dövmeğe başlarlar.⁶⁹

İşkenceye yer vermesi açısından öne çıkan romanlar, Abdurrahman Münif ve Mustafa Halife'ye aittir. Mustafa Halife *el-Gavгаа*'da hapishanede geçen hatıralarından bir roman çıkarmıştır. Hapishanede asker kaçağı olan subay ve astsubaylara ait bir koğuş bulunmaktadır. Koğuşa gelen gardiyan, bunlara rütbesini ve eğitim seviyesini sorar. İçlerinde en rütbeli olarak bulunduğu bir albayın yere yatıp orada bulunan lağım çukurundan su içmesini ister. Mahkûm onun bu isteğini reddedince zorla içirmek isterler. Albay onlara yumruk savurur. Neticede albayın tüm elbiseleri parçalanır, çırlıçiplak kalır. Vura vura, bembeyaz vücudunun her yerinden kanlar sicim sicim akmaya başlar. En sonunda ayakta duramayacak hale gelince kafasını lağımın içine sokarlar. Daha sonra diğer mahkûmlara sıra gelince onlar, karşı koymadan lağım suyunu içmeye başlarlar.⁷⁰

Şarku'l-Mutavassıt romanında Recep'in testislerinden tutarak çektikleri, bayıltuncaya kadar dövdükleri anlatılır. *el-Ân hünâ Şarku'l-Mutavassıt* romanında ise, Tali'in başına gelen bir işkenceye yer verilir. Tali' gözleri bağlanmış ve elleri arkadan kelepçelenmiş bir şekilde iken, her tarafına birçok gardiyan tarafından tekme ve yumruklar vurulur.⁷¹

Rihletün ilallah romanında, tutuklu bulunan Mahmud Sakr'ın üzerine cezaevi müdürünün köpeğini salmışlardı. Köpek onun her tarafını ısırıp yaralar açmıştı. Diğer taraftan gardiyanlarda cildinin üzerinde sigara söndürmüşlerdi.⁷²

Yûsuf İdrîs *el-Askeriyyü'l-esved* adlı romanında bu türden işkenceler hakkında bir değerlendirmede bulunmaktadır. İdrîs'e göre, cezaevinde yenilen dayak dışarıdakinden çok farklıdır. Dışarıda yenilen dayakta kişinin

⁶⁹ Nebîl Süleymân, *es-Sicn*, Dârü'l-Fârâbî, Beyrut 1982, s. 17.

⁷⁰ Mustafa Halife, *el-Gavгаа*, s. 21.

⁷¹ Abdurrahman Münif, *el-Ân hünâ Şarku'l-Mutavassıt*, s. 160

⁷² Necîp Kılani, *Rihletün illallah*, s. 23.

karşılık verebilme özgürlüğü vardır. Bu özgürlük ve karşılık verme ümidi dayağın acısını azaltmaktadır. Ancak burada dayak yiyen kişinin böyle bir özgürlüğü yoktur. Vurulan her yumruk ve tekme dayak yiyen kişinin doğrudan insanlığını, onurunu, şerefini hedef almaktadır. Yenilen her bir yumruk, dışarıdan vücuda gelen bir darbe değil, içeriden insanlığına karşı gelmiş bir hakarettir.⁷³

Sonuç

Yapılan bir haksızlık karşısında insanın bir şekilde tepki vermek istemesi insan fıtratının özelliklerinden biridir. Bu özellik kendini farklı şekillerde gösterebilir. Kimi zaman kişi bu haksızlığa eliyle müdahale etme imkânı bulabilirken kimi zaman da hayatını tehlikeden koruma gerekçesi ile başka yollara başvurabilir.

Roman, geçen yüzyılda Arap ülkelerinde uygulanan baskıcı rejimlerin hukuksuz uygulamalarına karşı bir takım aydınların müdahale etme isteği için bir yöntem olmuştur. Cezaevi hayatını konu alan bu tür romanlar, kimi zaman cezaevi tecrübesi olan yazarın otobiyografisi olarak, kimi zaman da Ortadoğu'nun düşünce ve ifade özgürlüğünden yoksun oluşunu gözler önüne serme adına tarihi panorama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tür romanlar, bir edebiyat ürünü olmakla beraber bunun daha da ötesinde sivil bir karşı duruş ve direnişi ifade etmektedir. Ortadoğu'da otoriter rejimlerde yer alan yapay muhalefetlerin bir alternatifi olarak, sivil bir inisiyatifi de temsil etmektedir.

Bu açıdan cezaevi konulu romanlar edebi bir çalışma oluşunun yanı sıra, kanıtlanmayan ama inandırıcı etkisi olan, tarihi belgeleri teşkil etmektedir. Zira bu romanların görmüş olduğu ilgi, Arap okurunun hikâye edilen olaylara az çok vakıf olduğunu, inandığını göstermektedir.

Cezaevi konulu romanlarda yer alan karakterler haksız olarak cezaevine konulmuş kimselerdir. Bunların cezaevindeki hayatlarının tasvir edilmesi bir bakıma Arap halklarını içinde buldukları ya da bulunabilecekleri olumsuz koşullara karşı uyandırma maksatlı olduğu söylenebilir. Zaten son beş yılda bazı Arap ülkelerinde meydana gelen halk hareketlerinde bu tür romanların etkisinin olduğu söylenmektedir.

Cezaevi konulu romanlar, içeriği gereği trajiktir. Birbirinden çirkin küfürlü ifadeler, insanlığın devre dışı kaldığı türlü türlü işkence sahneleri, bu çeşit romanların en çok öne çıkan özellikleri arasında yer almaktadır. Bu

⁷³ Yûsuf İdrîs, *el-Askeriyyü'l-esved*, Dârü'l-avde, Beyrut [t.y.], s. 47.

durum, zaman zaman bu tür romanlarda yer alan şiddet dolu sahneler ve küfürlü ifadelerden dolayı yetişkin olmayanlar için sakıncalı olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Ortadoğu hakkında araştırma yapanların, tarih kitapları ve akademik makalelerin yanı sıra bu türden romanları da okumaları, Ortadoğu gerçeğine farklı bir açıdan bakabilmelerinde katkısı olacağı kanaatimizdir.

Kaynaklar

- Abu-Rumman, Mohamed A.A., *Ürdün'de 1989-2005 Arası Demokratik Dönüşüm*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Ankara 2009.
- Alver, Ahmet, "Türk Edebiyatında Unutulan Sesler: 12 Eylül 1980 Askeri Darbe Sonrası Türkiye'de Yazılan Hapishane Edebiyatı'na Analitik Bakış", *Turkish Studies*, 2 (2013), s. 603-618.
- Antakyalıoğlu, Zekiye, *Roman Kuramına Giriş*, İstanbul: Sanat ve Kuram Yayınları 2013.
- Aslan, Selçuk, "Kişilik, Huy ve Psikopatoloji, Psikiyatride Derlemeler", *Psikiyatride Derlemeler Olgular ve Varsayımlar (RCHP)*, 1-2 (2008), s. 7-19.
- Aydın, Mustafa-Özcan, Nihat Ali- Kaptanoğlu, Neslihan, "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye", *Tepav Ortadoğu Çalışmaları II*, Temmuz 2007, 1-102.
- Barthes, Lan Watt-Roland, *Roman ve Gerçek Etkisi*, İstanbul: Donkişot Yayınları 2002.
- Bourneur, Roland- Quillet, Real, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, çev. Hüseyin Gümüş, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1989.
- Buran, Hasan, "Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (2009/1), s. 69-97.
- Çetişli, İsmail, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.
- Demir, Ahmet, "Toplumcu Gerçekçi Objektiften Yansıyan Bir Anadolu Fotoğrafı: Bacayı İndir, Bacayı Kaldır", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5 (2008/1) s. 66-80.
- Doksat, Mehmet Kerem, "Kişilik Bozuklukları", *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi*, No: 62 (2008), s. 239-254.
- el-Atûm, Eymen, *Yâ sâhibeyi's-sicn*, Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-dirâse ve'n-neşr 2013.

- Erdem, Demirhan Fahri- Erdem, Çiğdem, "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Topluluklarının Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, sayı: 14, s. 214-240.
- Fildiş, Ayşe Tekdaş, "Günümüzde Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz*, Nisan 5 (2013/52), 55-62.
- Hivârî, Râid, "eş-Şarkul'-mütevessit, el-hivâru'l-mütemeddin" <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=408847>. (18.02.2016)
- İşıksalan, Nilay, "Postmodern Öğreti Ve Bir Postmodern Roman Çözümlemesi: Kara Kitap/ Orhan Pamuk", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2007/2), s. 419-465.
- İbn Cellûn, Tâhir, *Tilke'l-utmetu'l-bâhira*, Beyrut: Dârü's-sâkî 2001.
- İdil, A. Mümtaz, *Gerçeklik ve Roman*, Ankara: Dayanışma Yayınları 1983.
- İdris, Yûsuf, *el-Askeriyyü'l-esved*, Beyrut: Dârü'l-avde [t.y.]
- Kai, Hafez, "The Role of Media in the Arap World's Transformation Process", https://www.unierfurt.de/fileadmin/userdocs/philmak/kommunikationswissenschaft/files/publikationen/hafez/inhalt899_bound_hafez.pdf. (02.03.2016)
- Kilânî, Necîb, *Rihletün ilallâh*, Kahire: Daru's-sahve 2012.
- , *Leyl ve gadbân*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle 1993.
- Kuran, Timur, "Arap Demokrasilerinin Zayıf Temelleri, Doğu-Batı, Kasım 2012. http://econ.duke.edu/uploads/media_items/timur-kuran-kose.original.pdf. (23.02.2016.)
- Kurubaş, Erol, "Arap Dünyasında Otoriter Rejimler ve Devrim Dalgası: Değişim Mümkün Mü?" *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2011), s. 106-133.
- Mady, Ahmed, *Roles and Effects of Media in the Middle East and the United States*, Kansas: School of Advanced Military Studies 2004-2005.
- Mansûrî, Ali, *el-Batalu's-secîn es-siyâsî, fi'r-rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-muâsıra* (Doktora Tezi, Camiatu'l-Hâc el-Hadr), Cezayir 2007.
- el-Merzûkî, Ahmed, *Tezmemart ez-zinzâne rakam 10*, Fas: el-Merkezu's-sekafeti'l-arabiyyeti 2012.
- Mocan, Ahmet, "Yalnızız" da Anlatım Teknikleri", *Turkish Studies*, 7 (2012/3), s. 1831-1841.
- Münif, Abdurrahman, *Şarku'l-mutevessit*, Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye lî'd-dirase 1986.

- ___, *el-Ân hünâ eş-Şarku'l-mutavassıt*, Beyrut: el-Müessetü'l-Arabiyye lî'd-dirâse ve'n-neşr 1991.
- Narlı, Mehmet, "Otobiyografi Ve Roman / Otobiyografik Roman Her Roman Otobiyografiktir - Otobiyografik Olan Roman Yoktur", *Turkish Studies*, 4 (2009), s. 901-909.
- Parsak, Mehmet, "Parlamentar/Başkanlık/ Yarı Başkanlık Hükümet Sistemlerine Genel Bir Bakış Ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Hükümet Sistemi", *Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı*, Makale No: 1, Kasım, 2012.
- Rabî, Nebî Abdülemîr, "Edebü's-sücün, hılale's-senevâti'l-hukmî'd-diktâtûriyyi fi'l-İrâk", *Evrâk*, Eylül, 2014.
- Sakin, Serdar-Deveci, Can, "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme" *History Studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, (2011).
- Sıddıq, Muhammad, "The Contemporary Arabic Novel in Perspective", *World Literary Today*, 60 (1986/2), s. 206-211.
- Süleymân, Nebîl, *es-Sicn*, Beyrut: Dârü'l-Fârâbî 1982.
- Stevick, Philip, *Roman Teorisi*, Ankara: Akçağ Yayınları 2004
- Şengül, Mehmet Bakır, "Romanda Mekân Kavramı" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (2010), s. 528-538.
<file:///D:/Desktop/roman/romanda%20mekân.pdf>. (17.02.2016)
- Tarakçıoğlu, İhsan, "Devlet Kavramı",
[file:///D:/Downloads/ihsantarakcioglu%20\(1\).pdf](file:///D:/Downloads/ihsantarakcioglu%20(1).pdf). (01.03.2014)
- Temelat, Neslihan, "Fas: Arap Baharının İstisnası mı?", *Yasama Dergisi*,
http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi23/80-100.pdf. (03.03.2016).
- et-Türkî, Hamed, *Atyâfu'l-ezikkati'l-mehcûra*, Beyrut: Dârü's-sâkî 2002.
- Ufkîr, Melike, *es-Secîne*, Beyrut: Dârül'-cedid 1999.
- Zeyd, Zemen Abdi, "Kırâatun üslûbiyyetun fî rivâyeti eş-Şarku'l-mutavassıt, Müessesetü'n-nûr, lî's-sekâfeti ve'l-i'lâm",
<http://www.alnoor.se/article.asp?id=15916> (15.01.2016)

